

Spis treści

Wstęp	7
I. Dziecko przedszkolne w świecie języka pisanego	11
1.1. Kształtowanie kompetencji aksjolingwistycznej u dzieci w wieku przedszkolnym	11
1.2. Świadomość pisma u dzieci jako element świadomości językowej – uściślenie przedmiotu rozprawy	16
1.3. Proces kształtowania gotowości do pisania	20
1.4. Rozwój świadomości pisma u dzieci przedszkolnych	31
II. Język pisany w edukacji przedszkolnej – nabywanie kompetencji językowej	39
2.1. Rozwijanie orientacji w przestrzeni i pamięci ruchowej	39
2.2. Rozwijanie sprawności manualnej i ruchowej	41
2.3. Doskonalenie percepcji wzrokowej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej	45
2.4. Kształtowanie myślenia symbolicznego i wprowadzanie dzieci w świat kodowanych informacji	52
2.5. Wzbudzanie motywacji do posługiwania się pismem	56

III. Materiały programowe dla wychowania przedszkolnego – wspieranie czy ograniczanie praktyki edukacyjnej	61
3.1. Zarys problematyki i założenia badań empirycznych	61
3.2. Zadania programowe związane z rozwijaniem u dzieci przedszkolnych orientacji w przestrzeni i pamięci ruchowej	66
3.3. Wskazania programowe w zakresie rozwijania sprawności manualnej i ruchowej dzieci przedszkolnych	73
3.4. Analiza zadań programowych dotyczących doskonalenia percepcji wzrokowej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej dzieci w wieku przedszkolnym	78
3.5. Programy wychowania przedszkolnego a kształtowanie myślenia symbolicznego i wprowadzanie dzieci w świat kodowanych informacji	85
3.6. Możliwości wzbudzania motywacji do posługiwania się pismem w programach wychowania przedszkolnego	89
3.7. Szacowanie wartości materiałów programowych przez nauczycieli edukacji przedszkolnej	93
IV. Świadomość pisma u dzieci pięcioletnich	107
4.1. Zarys problematyki i założenia badań empirycznych	107
4.2. Badanie opinii i doświadczeń dzieci z językiem pisanym	109
4.3. Badanie wiedzy dzieci pięcioletnich o piśmie	129
4.4. Badanie stopnia powiązania przez dzieci obrazu z literami	150
V. Rezultaty poznawcze oraz wnioski metodyczne	169
Literatura	179
Spis tabel	189
Aneks	191
Summary	205

Wstęp

Od kilku lat w Polsce toczy się dyskusja nad wiekiem rozpoczynania edukacji szkolnej przez dzieci. Reforma oświaty zatwierdzona rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, opublikowana w dniu 15 stycznia 2009 r. w Dzienniku Ustaw Nr 4, poz. 17. zakłada przyspieszenie obowiązku szkolnego dla dzieci sześciolletnich oraz objęcie obowiązkowym przygotowaniem dzieci pięcioletnich. Jak wiadomo, wprowadzenie tych zamierzeń od kilku lat napotyka na ogromne trudności i jest przedmiotem krytyki wielu środowisk związanych z edukacją poczynając od rodziców, na środowiskach akademickich kończąc. Reorganizacja wychowania przedszkolnego i nauczania zintegrowanego to zmiany strukturalne, które wprowadzono odpowiednimi zaleceniami ministerialnymi, ale wymagają one również zmiany w podejściu do przygotowania dzieci do szkoły, a więc i zmiany w świadomości, postawach nauczycieli, rodziców, nie mówiąc już o przygotowaniu bazy w przedszkolach i szkołach podstawowych. Tych zmian nie da się – niestety – wprowadzić zarządzeniem czy dyrektywami, wymagają bowiem odpowiednio długiego procesu oraz przede wszystkim zmiany finansowania edukacji. Chodzi przecież o stworzenie środowiska przyjaznego dziecku, zbliżonego do przedszkola. Im większa będzie rozbieżność pomiędzy doświadczeniami zgromadzonymi w przedszkolu a doświadczeniami w szkole, tym bardziej mogą przejawiać się psychospołeczne trudności dziecka. Można mówić o dobrym samopoczuciu dziecka wtedy, gdy chętnie uczęszcza na zajęcia, wykazuje pozytywny stosunek do nauczyciela, przejawia motywację do wykonywania zadań i nie stroni od rówieśników.

Wysoka gotowość szkolna stanowi fundament warunkujący sukces w edukacji i w życiu, decydując tym samym często o jego jakości. Warunkiem uzyskania przez dziecko pełnej gotowości do podjęcia nauki w szkole jest jego wszechstronny, pełny i harmonijny rozwój (fizyczny, umysłowy i społeczny), umożliwiający systematyczne wychowanie i nauczanie szkolne (Surynt 2003). Jednym z elementów przygotowania dziecka do szkoły jest opanowanie przez nie podstawowych umiejętności niezbędnych w procesie pisania. Szczególnie istotne jest to z punktu widzenia współczesnych społeczeństw, których wybijającą się cechą jest wszechobecność pisma. Wiadomo, że pisanie sprowadza się do wykonywania prawidłowych, ekonomicznych ruchów, wynikiem których jest określony znak graficzny ściśle odpowiadający graficznemu wzorcowi wybranej litery. Niezwykle istotną kwestią dla zrozumienia istoty umiejętności pisania jest uświadomienie dziecku zasady, że sam fakt pisania to nie tylko i wyłącznie powielanie w dowolny sposób pierwotnie spostrzeganych kształtów liter. Wszak dziecko może znajdować różne sposoby odwzorowywania graficznego liter i wyrazów, nie każda jednak z tych strategii postępowania pozwoli w perspektywie równie skutecznie korzystać z pisma jako techniki rejestrowania informacji. Można przypuszczać, że odpowiednie sposoby wdrażania dzieci w świat znaków dostarczą wystarczających kompetencji, zaszczipią dziecku ideę samodoskonalenia, będą źródłem nowych doświadczeń i przyniosą tym samym oczekiwane rezultaty kształcenia.

Proces ten niewątpliwie zaczyna się już w wieku przedszkolnym, zatem właściwie przygotowane wdrażanie dzieci do sztuki pisania i czytania stanowić powinno główny motyw działania edukacyjnego nauczycieli przedszkolnych. Zdobycie umiejętności pisania otwiera bowiem przed dzieckiem nowe możliwości. Błędy popełniane przez nauczycieli mogą doprowadzić przy pierwszych kontaktach z pismem do zaburzenia tej drogi komunikowania się dziecka z otoczeniem. Muszą brać pod uwagę, iż „nieprawidłowa technika kreślenia liter i wyrazów powoduje, że pismo jest mniej czytelne, brzydsze i łatwiej podlega »degradacji«. Staje się ono coraz mniej czytelne nie tylko dla odbiorcy, ale i dla samego autora, rozpada się na szereg zdezintegrowanych śladów graficznych. Postępujący proces degradacji pisma prowadzi do podważenia jego funkcji indywidualnej i społecznej, jaką jest utrwalanie określonych informacji” (Stasiakiewicz 2008, s. 225).

W kontekście tych rozważań można podjąć debatę na temat tego, jak pomóc dziecku w opanowaniu trudnej sztuki pisania, jakie działania przedsięwziąć na wczesnych etapach edukacji, by przygotować je do komunikowania się za pomocą pisma, wykorzystując naturalną aktywność dziecka oraz jego

dotychczasową wiedzę na ten temat. W publikowanych w literaturze badaniach nad przyswajaniem umiejętności pisania dominują głównie prace anglojęzyczne. Nieliczne, jak do tej pory, dotyczą języka polskiego (Brzezińska 1987; Ročławski 1995; Krasowicz-Kupis 2004). Tym bardziej zatem przedmiot monografii wydaje się być uzasadniony. Rozprawa oddawana do rąk czytelnika stanowić może wkład w badania poświęcone świadomości pisma oraz jej znaczenia jako komponentu dojrzałości do nauki czytania i pisania. Składa się ona z pięciu rozdziałów.

W pierwszym rozdziale omówiono zagadnienia związane z kształtowaniem kompetencji aksjolingwistycznej, którą rozumie się jako istotny składnik językowego obrazu świata, z jakim dziecko spotyka się już od pierwszych chwil swojego życia. W znacznym zakresie determinuje ona również gotowość do podjęcia nauki pisania. Zagadnienie to stało się więc także przedmiotem zainteresowania dyskutowanym w tym rozdziale pracy. Uważa się je za istotne ze względu na fakt, iż gotowość do podjęcia nauki pisania i czytania należy kształtować począwszy od wieku przedszkolnego i jest ona jednym z podstawowych zadań pracy dydaktyczno-wychowawczej prowadzonej w placówkach przedszkolnych. Uzasadnione jest również poruszenie w tym rozdziale i teoretyczna analiza zagadnień związanych ze świadomością pisma i jej doskonaleniem u dzieci kończących etap wychowania przedszkolnego.

W dalszej części książki zajęto się kształtowaniem świadomości pisma dzieci pięcioletnich oraz jego uwarunkowaniami. Problem rozpatrywany jest w trzech obszarach. W analizie i dyskusji w omawianym obszarze poddano weryfikacji programy wychowania przedszkolnego, opinie nauczycieli na temat materiałów programowych oraz określono na podstawie badań empirycznych poziom świadomości pisma dzieci pięcioletnich. Przemyślenia z tym związane zawarto w kolejnych trzech rozdziałach książki.

Trzeci rozdział pracy poświęcony został szczegółowej analizie treści podstawy programowej i wybranych programów wychowania przedszkolnego dostępnych na rynku wydawniczym pod kątem wymagań związanych z przygotowaniem dzieci do szkolnej nauki czytania i pisania. Działalność nauczycieli w tym zakresie powinna dotyczyć pięciu aspektów związanych z nabywaniem przez dziecko podstaw przyszłej pracy szkolnej. Aspekty te poddano weryfikacji w kontekście ich umiejscowienia w materiałach programowych. Omówiono zagadnienia rozwijania orientacji w przestrzeni i pamięci ruchowej, rozwijania sprawności manualnej i ruchowej, doskonalenia percepcji wzrokowej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej, kształtowania myślenia symbolicznego i wprowadzania dzieci w świat kodowanych informacji, a także

rolę wzbudzania motywacji do posługiwania się pismem. Wartość prezentowanych przez wydawnictwa materiałów programowych została również omówiona w kontekście opinii nauczycieli przedszkolnych, planujących pracę dydaktyczno-wychowawczą na podstawie tych programów.

W rozdziale czwartym poddano analizie wyniki badań dotyczących poziomu świadomości dzieci pięcioletnich w zakresie pisma. Opierając się na teście do badania świadomości pisma zweryfikowano trzy elementy tejże świadomości, a mianowicie: opinie i doświadczenia dzieci z językiem pisanym, wiedzę dzieci pięcioletnich o piśmie oraz stopień powiązania przez dzieci obrazu z literami. Analiza jakości prezentowanego przez dzieci poziomu wiedzy o piśmie pozwala wskazać kierunki dalszej pracy nad doskonaleniem świadomości pisma u dzieci w wieku przedszkolnym, która bezpośrednio ma znaczenie dla opanowania przez dziecko podstaw czytania i pisanania w początkowych latach nauki szkolnej.

Ostatni rozdział pracy to próba określenia rezultatów poznawczych i wysunięcia wniosków metodycznych, wynikających z prezentowanych wcześniej analiz programów nauczania oraz badań empirycznych związanych z badaniem świadomości pisma dzieci przedszkolnych. Należy żywić nadzieję, że zaprezentowane tam wnioski wskazują na ważność i sens poszukiwań nowych treści i rozwiązań edukacyjnych, które przyczynią się do usprawnienia procesu edukacji we wczesnym okresie rozwoju dziecka oraz do zwiększenia doświadczeń dzieci w posługiwaniu się językiem ojczystym.

Monografia jest adresowana do szerokiego kręgu odbiorców: pedagogów, nauczycieli pracujących z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym oraz studentów wczesnej edukacji. Mam nadzieję, że stanie się ona źródłem refleksji nad podjętym problemem oraz inspiracją do doskonalenia warsztatu pedagogów z niej korzystających.

Składam podziękowania Paniom Profesor Barbarze Bokus i Bożenie Muchackiej za podjęcie trudu recenzowania przygotowanej książki.